

УДК 1(091)(477):2-67"16"

DOI: <https://doi.org/10.17721/sophia.2025.26.14>

Наталія ЗАБОЛОНА, канд. філос. наук, асист.

ORCID ID: 0009-0008-1596-0270

e-mail: melisa77@ukr.net

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ФІЛОСОФСЬКО-БОГОСЛОВСЬКА КОНЦЕПЦІЯ ЛЮДИНИ В ІНОКЕНТІЯ ГІЗЕЛЯ ТА ЛАЗАРЯ БАРАНОВИЧА: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Вступ. Наголошено, що під час політичних і духовних трансформацій необхідне глибше осмислення історико-філософської й богословської спадщини України в період, коли формувалися засади національної ідентичності та утверджувалася роль Києво-Могилянської академії як інтелектуального осередку.

Простежено, як у працях обох мислителів поєднуються традиції візантійсько-православної антропології із впливами західноєвропейської схоластики та ідей ренесансного гуманізму, створюючи підґрунтя для формування оригінальної української духовної культури.

Методи. Методологічною основою обрано доксографічний аналіз, історико-філософський, герменевтичний і етико-антропологічний підходи, що дозволяють реконструювати уявлення про природу людини та виявити їх значення у контексті барокового дискурсу. Особливу увагу приділено фрагментам творів Гізеля ("Синопис", лекційні курси) та проповідям Барановича, а також зіставленню їх із традиціями античної філософії й патристики.

Результати. Показано, що Гізель розглядав людину як *imago Dei* і мікрокосм, де тілесне та духовне поєднуються в єдності, тоді як Баранович акцентував на морально-аскетичному вимірі буття та постійній боротьбі душі зі спокусами. Для обох мислителів ключовим є мотив свободи й відповідальності: Гізель підкреслював її онтологічну природу як дар Божий, тоді як Баранович наголошував на практиці покаяння, молитви й смирення як шляхах реалізації свободи.

Висновки. Засвідчено, що філософсько-богословські концепції людини у спадщині Інокентія Гізеля та Лазаря Барановича мають визначальний вплив на формування національної гуманітарної думки XVII ст., адже поєднують східнохристиянську традицію з ідеями західноєвропейської схоластики та гуманізму, водночас зберігаючи власну культурну ідентичність. Вони окреслюють фундаментальні підвалини української філософської антропології, акцентуючи на гідності людини, нерозривній єдності тілесного й духовного, свободі волі та моральній відповідальності як визначальних характеристиках особистості.

Ключові слова: Інокентій Гізель, Лазар Баранович, антропологія, бароко, філософсько-богословська думка, свобода, моральна відповідальність, національна культура.

Вступ

Актуальність дослідження обумовлена тим, що сучасний розвиток української гуманітарної думки актуалізує необхідність глибшого осмислення історико-філософської та богословської спадщини XVII ст., коли вітчизняна культура переживала інтенсивний процес самовизначення в умовах політичної нестабільності та конфесійної полеміки. Постаті Інокентія Гізеля та Лазаря Барановича відіграли ключову роль у формуванні світоглядних орієнтирів доби, пропонуючи концепції людини, що поєднували традиції візантійсько-православної антропології з ідеями західноєвропейської схоластики та ренесансного гуманізму. Аналіз їхніх поглядів дозволяє краще зрозуміти специфіку української філософії, яка завжди перебувала на межі культурних та цивілізаційних світів.

Дослідження проблематики людської природи в Гізеля та Барановича є особливо актуальним і в сучасному контексті. Питання сутності людини, її духовної свободи та моральної відповідальності залишаються центральними в умовах сучасних викликів – глобалізації, воєнних конфліктів та кризи ідентичності. Вивчення барокових інтерпретацій людини дає змогу не лише реконструювати історичні горизонти української філософії, але й актуалізувати її потенціал для сучасної гуманітарної думки та суспільної рефлексії.

Метою статті є здійснення порівняльного аналізу філософсько-богословських концепцій людини у творчості Інокентія Гізеля та Лазаря Барановича, з'ясування їх антропологічних засад і ролі у формуванні української інтелектуальної традиції XVII ст.

Відповідно, можемо сформулювати і такі завдання:

1) виявити та проаналізувати основні положення антропологічної доктрини Інокентія Гізеля і Лазаря Барановича (образу Божого в людині, співвідношення тілесного і духовного начал, свободи та моральної відповідальності);

2) здійснити порівняльний аналіз підходів двох мислителів, визначити спільні та відмінні риси їхніх концепцій людини, а також розкрити їх значення для подальшого розвитку української філософії та богословської думки.

Методи

Методологія дослідження ґрунтується на поєднанні доксографічного аналізу, історико-філософського, герменевтичного та етико-антропологічного підходів. Така міждисциплінарна рамка дозволяє реконструювати уявлення Інокентія Гізеля та Лазаря Барановича про природу людини як цілісної духовно-тілесної істоти, сформованої у парадигмі барокового мислення. Дослідження зосереджено на текстологічному аналізі основних джерел – "Синопису" і філософських курсів Гізеля та проповідей Барановича – із подальшим їх зіставленням із традиціями античної філософії, східного патристичного богослов'я та західноєвропейської схоластики. Особливу увагу приділено аналізу ключових антропологічних категорій (*imago Dei*, мікрокосм, свобода волі, моральна відповідальність) у контексті культурно-інтелектуальних взаємовпливів XVII століття, що дозволяє простежити, як ці концепти були інтерпретовані й адаптовані в межах української духовної традиції.

Результати

Філософсько-богословська антропологія Інокентія Гізеля та Лазаря Барановича: основні положення. Філософська антропологія українського бароко нерозривно пов'язана з релігійним дискурсом і водночас відкрита до європейських інтелектуальних впливів. XVII століття стало часом інтенсивної культурної взаємодії, коли українські мислителі Києво-Могилянської колегії намагалися інтегрувати спадщину східного християнства з новітніми надбаннями західноєвропейської думки, передусім схоластики, ренесансного гуманізму та

© Заболотна Наталія, 2025

ранньомодерної філософії. Важливу роль у цьому процесі відіграли Інокентій Гізель і Лазар Баранович – постаті, які, попри різні життєві шляхи та творчі акценти, зробили вагомий внесок у розвиток української філософсько-богословської рефлексії над проблемою людини.

Інокентій Гізель, ректор Києво-Могилянської колегії, у своїх курсах та "Синописі" (1674) прагнув окреслити систематизовану концепцію християнського світогляду. Для нього людина була насамперед *imago Dei* – образом і подобою Божою, що визначає її онтологічний статус серед творіння: "У будь-якій живій істоті, – каже він, – не існує багато душ, а тільки одна єдина. Так, Арістотель стосовно душ вчить, що подібно до того як трикутник міститься в чотирикутнику, так і рослини містяться в чуттєвому. Отже, як квадрат являє собою тільки одну єдину фігуру, так і від тієї самої душі, від якої походить чуттєва, походить також і рослина" (Giselius, 1647, р. 551).

Водночас український мислитель розглядав людину як істоту двоприродну: вона поєднує тілесне й духовне начала, але саме духовний складник надає їй гідності та потенціалу для вдосконалення. Виходячи з цього, о "пізнавальну здатність Гізель поділяє на чуттєву й розумову. Викладаючи своє бачення процесу пізнання, він використовує прийняту в схоластиці доктрину інтенціональності, згідно з якою двом пізнавальним здібностям душі відповідають чуттєві й інтелегібельні інтенціональні види (*species intentionales*), завдяки яким, своєю чергою, у єдиному процесі пізнання відбувається поєднання пізнаного предмета з пізнавальною здатністю і об'єкт пізнання постає у свідомості людини" (Пітч, 2010, с. 50).

Відповідно, центральним у його антропології був мотив свободи волі. Мислитель наголошував, що свобода – це Божий дар, завдяки якому людина може вибирати добро, а отже, співпрацювати з Божественним промислом. Водночас свобода є джерелом відповідальності: гріхопадіння Адама й Єви він трактував як акт зловживання дарованою Богом свободою, що зумовило розлад у всьому космосі. Вихід із цього стану можливий лише через покаяння і через участь у таїнствах Церкви, що відновлюють первісну гармонію між людською душею та Богом.

У свою чергу, Лазар Баранович, архієпископ Чернігівський, поєднуючи риторичний талант проповідника з глибинним філософсько-богословським мисленням. Його численні проповіді, проповіді-застереження та полемічні твори були спрямовані на захист православної ідентичності від католицької експансії та уніатських практик. У своїй антропології богослов акцентував на гріховності людини та необхідності морального самовдосконалення: "усі перипетії гріхопадіння проповідник зводить до представлення алегоричним способом: змій кусає Адама. Це стає причиною смерті не тільки першої людини, "но и вся ны...", – пише Баранович (Баранович, 1674, с. 23).

Він також підкреслював, що "людське серце є місцем боротьби світла і темряви", а отже, справжня сутність людини виявляється не в тілесності, а в її духовному виборі. Якщо Гізель наголошував на метафізичному вимірі образу Божого, то Баранович більше звертав увагу на моральну практику – молитву, покаяння, смирення, послух Церкві. Для нього людина була істотою, що реалізує своє призначення через духовну боротьбу, очищення від гріха і долучення до божественної благодаті.

Особливою рисою вчення обох мислителів є прагнення поєднати богословське тлумачення людини з тогочасними філософськими тенденціями. Гізель, знайомий із західноєвропейською схоластикою та філософією Ренесансу, намагався систематизувати знання у логічних категоріях, підкреслюючи роль розуму як головного

дару, що відрізняє людину від тваринного світу. Баранович натомість користувався бароковою символікою і риторичними образами, розкриваючи антропологічні істини через біблійні алюзії, метафори та поетичні форми. Якщо для нього людина – це передусім "мікрокосмос", у якому відображається гармонія макрокосму, то для Барановича – це передусім духовна особистість, яка стоїть на межі між тлінним і вічним, між земним і небесним, а тому "Завдання людини – не бути заручником диявола, досягти самій вічного життя, повернутися до втраченого раю. Шляхи можливого відновлення пропонує церква в усі часи. Лазар Баранович як її представник також працює в цьому плані. Він намагається переконати людину повернутися до стану перед гріхопадінням. Саме на це спрямований його персвазійний проповідницький дискурс. Неодноразово він порушує це питання у своїх казаннях" (Матушек, 2014, с. 212).

Важливим аспектом їхніх доктрин було ставлення до свободи та моральної відповідальності. Обидва мислителі виходили з патристичного принципу свободи як невід'ємної риси людини, але тлумачили її по-різному. Для Гізеля свобода – це онтологічна здатність, дана людині Богом, що робить її подібною до Творця. Ця свобода передбачає відповідальність за вибір добра чи зла, а отже, має онтологічний і моральний вимір. Для Барановича свобода насамперед виявляється у можливості протистояти спокусам, у внутрішньому духовному подвигу. Він розглядав її не лише як дар, а й як випробування, яке має бути підтвержене життям у благочесті, вірності Церкві та дотриманні Божих заповідей.

Значною мірою обидва мислителі акцентували увагу на моральному вдосконаленні людини як меті її земного існування. Гізель підкреслював, що шлях до спасіння лежить через пізнання Бога, гармонізацію розуму й волі, формування внутрішньої цілісності. Баранович, виходячи з барокової традиції релігійної риторики, наголошував на боротьбі з гріхом, на постійному духовному напруженні та смиренні як умовах досягнення спасіння. Обидва підкреслювали невід'ємний зв'язок між особистістю вірою і моральними діями: справжня людина є не та, що лише сповідує віру, а та, що реалізує її у своєму житті, у служінні ближньому, у готовності до жертви заради вищих ідеалів.

Цікаво, що обидва релігійні діячі, попри розбіжності у стилі та акцентах, сходяться у визнанні гармонійної цілісності людини як єдності душі й тіла. Тіло не є для них злом як таким, воно сприймається як необхідна умова втілення духовного: "людину вважають такою, яка народжує, не тому, що вона народжує матерію або форму, а через те, що сприяє, підштовхує до зв'язку одну і другу, себто матерію і форму, а зрештою й тому, що утворює структуру органів у матерії" (Симчич, 2010, с. 79).

Водночас душа розглядається як вища субстанція, що повинна керувати тілом, спрямовуючи його до добра. У цій ієрархії виразно проглядається вплив аристотелівсько-томістичної антропології, засвоєної через латиномовні підручники, поширені в Могилянській академії. Однак у Барановича ця думка часто набуває емоційного забарвлення: він порівнює тіло з тінню, що швидкоплинно минає, тоді як душа є "вічним світільником", покликаним сяяти в Царстві Небесному.

Значущим є і розуміння моральної відповідальності людини перед Богом і суспільством. Гізель як систематик підкреслював необхідність розумного пізнання моральних законів, обґрунтовував важливість науки й освіти для удосконалення людської природи. Баранович, у свою чергу, акцентував на морально-практичному

вимірі, закликав до покаяння, милосердя та соціальної солідарності. Для нього істинна гідність людини виявляється у вірності християнським чеснотам, у готовності віддати власні сили на служіння ближнім і Вітчизні.

Як бачимо, антропологічні доктрини Гізеля та Барановича поєднують у собі богословський фундамент східнохристиянської традиції та інтелектуальні надбання західної схоластики й гуманізму, але реалізуються у різних формах: систематичній і раціональній у Гізеля та риторично-моралізаторській у Барановича. Обидва мислителі виходять з ідеї про людину як образ і подобу Божу, наділену свободою та відповідальністю, однак порізно акцентують увагу на пріоритетах: Гізель – на раціонально-онтологічному підґрунті людської природи, Баранович – на морально-практичному та аскетичному вимірі духовності.

Звернення до цих концепцій дозволяє зрозуміти, як у добу українського бароко відбувалася інтеграція антропологічних ідей у систему богослов'я, яким чином відбувалося формування уявлень про людину як морально відповідальну, духовну істоту, здатну поєднати земне та небесне, індивідуальне і універсальне. Саме в цій синтезі виявляється унікальність української філософсько-богословської думки XVII ст., що стала важливим підґрунтям для подальшого розвитку національної філософської традиції.

Порівняльний аналіз антропологічних концепцій Інокентія Гізеля та Лазаря Барановича. Антропологічна проблематика у творах українських мислителів XVII століття набула особливого значення, оскільки саме через роздуми про людину, її природу та призначення артикулювалися основні ідейні орієнтири доби, позначеної гострими конфесійними та соціальними протистояннями. Інокентій Гізель і Лазар Баранович, обидва вихованці та викладачі Києво-Могилянської академії, репрезентують два різні, але водночас взаємопов'язані напрями у формуванні української барокової антропології. Порівняння їхніх концепцій дозволяє виявити як спільні світоглядні основи, що вкорінені у православній традиції та патристиці, так і відмінності, зумовлені особистими інтелектуальними орієнтаціями, риторичними стилями та соціально-історичними завданнями, які вони прагнули виконати.

Обидва автори виходили з того, що людина створена за образом і подобою Божою. У Гізеля ця теза набула систематизованої форми: він розглядав *imago Dei* передусім як онтологічний принцип, завдяки якому людина посідає особливе місце в ієрархії творіння. Людина є мікрокосмосом, у якому відбивається гармонія макрокосму, і саме її розум та свобода волі визначають унікальний статус серед усіх створінь. Баранович, поділяючи основний патристичний постулат, робив наголос на моральному і духовному вимірі образу Божого: для нього образ Творця у людині не лише даність, а й завдання, що вимагає постійної праці над собою, подолання гріховності та наближення до святості. У його проповідях ця ідея нерідко виражалася у барокових символах і метафорах, що робили філософсько-богословську думку доступнішою для широкої аудиторії.

У питанні співвідношення душі й тіла Гізель послідовно спирався на аристотелівсько-схоластичну традицію, засвоєну в стінах Могилянської академії. Хоча тіло вважалось тлінним і смертним, мислитель підкреслював його невід'ємність від духовної сутності: лише в єдності з тілесним буттям душа здатна реалізувати свою природу. Для нього людина є цілісним створінням, яке поєднує матеріальне і духовне, а тому не може бути

редуковане лише до одного з цих складників. Тому, "якщо гріх скоєно свідомо і шкода завдається велика, то він смертний, коли ж людина грішить ненавмисне, несвідомо і шкода незначна — то це гріх прощений. Головну роль у цьому процесі Гізель відводить людській волі, совісті й усвідомленню значення власних дій, побіжно розвиваючи концепцію залежності вільної волі не тільки від Божого Провидіння, а й від конкретних обставин земного життя" (Довга, 2007, с. 64).

Баранович же у своїх проповідях зберігав цю дуалістичну перспективу, проте надавав їй більш емоційного, риторичного забарвлення. Він часто описував тіло, як "тінь", "тимчасову оболонку", тоді як душа розглядалася, як "світильник", покликаний до вічного світла. Цим підкреслювалася барокова чутливість до теми марнотності світу та необхідності відриву від земних пристрастей. Якщо перший прагнув до філософської систематизації, то другий через художньо-богословські образи формувал моральне почуття й релігійний досвід своїх слухачів.

Особливе місце в ученні обох мислителів посідає поняття свободи та моральної відповідальності. Для Гізеля свобода волі є визначальною властивістю людської природи, яка засвідчує її божественне походження. Людина покликана діяти вільно, але ця свобода водночас накладає на неї особливу відповідальність: обираючи між добром і злом, вона визначає власну долю і вічний стан душі. Мислитель наголошував, що справжня свобода реалізується лише тоді, коли воля узгоджена з розумом і законом Божим, і що гріхопадіння було наслідком неправильно використаної свободи. Баранович підходив до проблеми свободи крізь призму морального вибору в щоденному житті. Він сприймав людину як істоту, яка постійно перебуває у стані боротьби зі спокусами і мусить власною волею підтверджувати вірність Богові. Для нього свобода – це не лише можливість вибору, а насамперед здатність до духовного подвигу, до відмови від гріха, до смирення перед Божою волею.

У проблематиці моральної відповідальності виявляється ще одна важлива відмінність між їхніми концепціями. Гізель, орієнтований на систематичну філософію, розглядав моральні чесноти в контексті раціонального пізнання та навчання. Він підкреслював значення освіти, формування розуму, виховання моральної свідомості, убачаючи в цьому шлях до відновлення людини після гріхопадіння. Баранович, навпаки, акцентував на екзистенційній вимірності морального досвіду. У його проповідях звучить мотив покаяння, очищення через сльози, духовної боротьби, що відбувається у глибині серця. Наприклад, він зосереджується на "гріхові «фарбування обличчя»", але пояснюється він тут не так, як, скажімо, у Ґалатовського, на чію думку фарбування — це спосіб звабити чоловіка або натяк на бажання плотської утіхи. Барановича обурює сама думка людини, що Бог міг створити її недостатньо красивою і що вона може "покрасити" творіння Бога. Тому прикрашання себе — це не просто крок до розпусти, а своєрідний бунт проти Творця, це "глупство", через яке людина замикає свій внутрішній світ від прийняття Правди" (Довга, 2009, с. 138).

Ще одним спільним моментом є розуміння людини як суб'єкта історії й носія суспільної місії. І Гізель, і Баранович підкреслювали, що людська особа покликана не лише до спасіння власної душі, а й до служіння спільному добру. У цьому виявлялася барокова інтеграція богословських ідей із політичними та культурними завданнями українського суспільства. Гізель бачив у людині "громадянина Царства Божого" і водночас відповідального члена земної громади, на якому лежить

обов'язок боронити віру та Батьківщину. Баранович як церковний ієрарх формував ідеал духовного воїна, що бореться не лише на полі бою, а й у власній душі, перемагаючи спокуси та зміцнюючи моральну стійкість народу.

Відповідно, порівняльний аналіз антропологічних доктрин Інокентія Гізеля та Лазаря Барановича дозволяє констатувати, що обидва мислителі, спираючись на спільну православну-патристичну основу, виробили різні моделі осмислення феномена людини. У Гізеля домінує раціоналістично-онтологічний підхід: людина постає як мікрокосмос, наділений розумом і свободою, здатний до пізнання та співучасті у Божому задумі (Лимар, 1998, с. 17). У Барановича антропологія набуває емоційно-екзистенційного виміру: людина осмислюється як істота, постійно поставлена перед вибором між гріхом і благодаттю, що має морально-аскетичним шляхом підтвердити свою відданість Творцеві. Спільним для обох є утвердження гідності людської особи, тісний зв'язок свободи та відповідальності, а також інтеграція богословських уявлень про людину в ширший контекст суспільного й культурного життя.

Значення їхніх антропологічних концепцій для подальшого розвитку української філософії та богослов'я полягає насамперед у створенні теоретичного підґрунтя для формування новочасної української ідентичності. Вони поєднали традицію східного християнства з елементами західної філософської систематики та барокової риторики, утвердивши в українській духовній культурі уявлення про людину як вільну й відповідальну істоту, покликану до служіння і морального вдосконалення. Саме ця спадщина стала важливим джерелом для подальшої еволюції національної філософської антропології, вплинула на мислення Д. Чижевського, П. Юркевича та інших українських інтелектуалів. У результаті порівняння Гізеля й Барановича дає змогу не лише глибше осягнути специфіку українського барокового бачення людини, але й виявити ті інтелектуальні засади, що забезпечили тяглість розвитку вітчизняної гуманітарної думки від XVII століття до сучасності.

Дискусія і висновки

Таким чином, здійснене дослідження засвідчило, що порівняльний аналіз філософсько-богословських концепцій Інокентія Гізеля та Лазаря Барановича дозволяє не лише реконструювати їхнє бачення природи людини, але й глибше осягнути специфіку української гуманітарної думки XVII століття. Виявлено ключові положення їхніх антропологічних доктрин: розуміння людини як *imago Dei* і мікрокосму у Гізеля, а також акцент на морально-аскетичному вимірі буття, духовній боротьбі та покаянні в Барановича. Порівняльний аналіз їхніх підходів показує як спільність у ствердженні гідності, свободи волі й відповідальності людини, так і розбіжності, зумовлені різними інтелектуальними орієнтирами – раціонально-онтологічною традицією у Гізеля та риторично-екзистенційною інтерпретацією у Барановича. Отримані

результати мають значний національний вплив, оскільки підтверджують інтеграцію східнохристиянської традиції із західноєвропейською схоластикою та гуманізмом, що створило фундамент для формування оригінальної української філософської антропології і стало важливим чинником становлення вітчизняної духовної культури.

Джерела фінансування. Це дослідження не отримало жодного гранту від фінансової установи в державному, комерційному або некомерційному секторах.

Список використаних джерел

- Баранович, Б. (1674). *Трубы на днь нарочитые*. Друкарня Києво-Печерської лаври.
- Гізель, І. (1647). *Opus totius philosophiae*. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського.
- Довга, Л. (2007). "Соціальні" аспекти в антропології Інокентія Гізеля. *Київська Академія*, 4, 58–69.
- Довга, Л. (2009). Лазар Баранович про гріх і чесноту. *Київська Академія*, 7, 134–140.
- Лимар, Е. М. (1998). *Проблема людини у філософії Лазаря Барановича* (Публікація № РА300389) [Автореф. дис. канд. філос. наук, Київський ун-т імені Тараса Шевченка]. Електронний каталог НБУВ. <https://surl.li/pwgguw>
- Матушек, О. Ю. (2014). *Проповіді Лазаря Барановича в дискурсі українського бароко* [Дис. д-ра філол. наук, Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України]. https://shron1.chtyvo.org.ua/Matushek_Olena/Propovid_Lazaria_Baranovycha_v_dyskursi_ukrainskoho_baroko.pdf
- Пітч, Р. (2010). "Tractatus de Anima" Інокентія Гізеля в контексті антропологічних ідей Аристотеля та його схоластичних інтерпретаторів. У Л. Довга & Р. Кисельов (Ред.), *Гізель І.: Вибрані твори* (Т. 3, с. 31–50). Свічадо. https://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/gizel.pdf
- Симчич, М. (2010). Проблема розрізненнь і універсалій у філософському курсі Інокентія Гізеля. У Л. Довга & Р. Кисельов (Ред.), *Гізель І.: Вибрані твори* (Т. 3, с. 83–102). Свічадо. https://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/gizel.pdf

References

- Baranovich, B. (1674). *Pipes on the bottom are deliberate*. Printing House of the Kiev-Pechersk Lavra [in Old Slavonic].
- Dovga, L. (2007). "Social" aspects in the anthropology of Innocentiy Gisel. *Kyiv Academy*, 4, 58–69 [in Ukrainian].
- Dovga, L. (2009). Lazar Baranovich on Sin and Virtue. *Kyiv Academy*, 7, 134–140 [in Ukrainian].
- Hizel, I. (1647). *Opus totius philosophiae*. Manuscript Institute of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine.
- Lymar, E. M. (1998). *The problem of man in the philosophy of Lazar Baranovich* (Publication No. PA300389) [Extended abstract of dissertation of Candidate of Philosophical Sciences, Taras Shevchenko University of Kyiv]. Electronic catalog of the National Library of Ukraine [in Ukrainian]. <https://surl.li/pwgguw>
- Matushek, O. Yu. (2014). *Sermons of Lazar Baranovich in the Discourse of the Ukrainian Baroque* [Dissertation of Doctor of Philological Sciences, Institute of Literature named after T. G. Shevchenko, NAS of Ukraine] [in Ukrainian]. https://shron1.chtyvo.org.ua/Matushek_Olena/Propovid_Lazaria_Baranovycha_v_dyskursi_ukrainskoho_baroko.pdf
- Pitch, R. (2010). "Tractatus de Anima" by Innocent Gisel in the context of Aristotle's anthropological ideas and his scholastic interpreters. In L. Dovga & R. Kiselyov (Eds.), *Gizel I.: Selected Works* (Vol. 3, pp. 31–50). Svichado [in Ukrainian]. https://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/gizel.pdf
- Symchych, M. (2010). The problem of distinctions and universals in the philosophical course of Innocentiy Gisel. In L. Dovga & R. Kiselyov (Eds.), *Gizel I.: Selected Works* (Vol. 3, pp. 83–102). Svichado [in Ukrainian]. https://irbis-nbuv.gov.ua/E_LIB/PDF/gizel.pdf

Отримано редакцією журналу / Received: 05.08.25
Прорецензовано / Revised: 15.08.25
Схвалено до друку / Accepted: 10.09.25

Nataliia ZABOLOTNA, PhD in Philosophy
ORCID ID: 0009-0008-1596-0270
e-mail: melisa77@ukr.net
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE PHILOSOPHICAL AND THEOLOGICAL CONCEPTION OF THE HUMAN BEING IN INNOKENTII HIZEL AND LAZAR BARANOVYCH: A COMPARATIVE ANALYSIS

Background. *The relevance of the research is determined by the need for a deeper understanding of Ukraine's historical-philosophical and theological heritage during the period of political and spiritual transformations, when the foundations of national identity were being shaped and the Kyiv-Mohyla Academy was consolidating its role as an intellectual center. The author traces how, in the works of both thinkers, the traditions of Byzantine-Orthodox anthropology were combined with the influences of Western European scholasticism and Renaissance humanism, thereby forming a basis for the development of an original Ukrainian spiritual culture.*

Methods. *The methodological framework of the study includes doxographic analysis, historical-philosophical, hermeneutical, and ethical-anthropological approaches, which make it possible to reconstruct the thinkers' views on human nature and to determine their significance within the context of Baroque discourse. Special attention is given to fragments of Hized's works (Synopsis, lecture courses) and to Baranovych's sermons, as well as to their correlation with the traditions of ancient philosophy and patristics.*

Results. *The research demonstrates that Hized conceived the human being as imago Dei and a microcosm, where the corporeal and the spiritual are united in harmony, whereas Baranovych emphasized the moral-ascetic dimension of existence and the continuous struggle of the soul against temptations. For both thinkers, the central theme is freedom and responsibility: Hized underlined its ontological nature as a divine gift, while Baranovych accentuated the practice of repentance, prayer, and humility as the paths to realizing freedom.*

Conclusions. *The study confirms that the philosophical and theological conceptions of the human being in the works of Innokentii Hized and Lazar Baranovych exerted a decisive influence on the formation of seventeenth-century Ukrainian humanistic thought. By integrating the Eastern Christian tradition with the ideas of Western European scholasticism and humanism, while preserving their own cultural identity, they laid the fundamental foundations of Ukrainian philosophical anthropology, highlighting human dignity, the indissoluble unity of the corporeal and the spiritual, free will, and moral responsibility as defining characteristics of the human person.*

Keywords: *Innokentii Hized, Lazar Baranovych, anthropology, Baroque, philosophical and theological thought, freedom, moral responsibility, national culture.*

Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The author declares no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses, or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.